

Ο Λ Ο Γ Ο Σ Τ Ω Ν Δ Η Μ Ι Ο Υ Ρ Γ Ω Ν

Η Μ Ε Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Ο 2006

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

ὁ αἰθεσιάζων, ὁ σαθραστής, ὁ ἀνατρωπτεύς

Η Μ Ε Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Ο 2 0 0 6

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

ὁ αἰθεσιάζων, ὁ σαθραστής, ὁ ἀνατρωπτεύς

Επιμέλεια: Δημήτρης Δημηρούλης

Διόρθωση τυπογραφικών ἁσκιμίων: Βασιλὴς Ἀγγέλου

* Τα ἐπιθέτα του ὑποτίτλου Χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς καὶ κριτικούς, στὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα, γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν προσωπικότητα του Ροΐδη.

© 2005, Ἐκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ISBN 960-375-905-8

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3905

Κ.Ε.Π. 846, Κ.Π. 329/05

ISO 9001

ΩΚΕΙΣΤΕΡ[®] No.041230279

ΩΚΕΙΣΤΕΡ[®] No.041230279/1

Ἐκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Κεντρικὴ Διεύθυνση

Ασκήπιου 18, 106 80 Αθήνα

τηλ.: 210 3647433, 210 3621274, fax: 210 3610750

Υποκατάστημα Βορείας Ελλάδας

Φιλίππου 40, 546 31 Θεσσαλονίκη,

τηλ.: 2310 250075, 2310 260085, fax: 2310 250075

Βιβλιοπωλεία ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

1. Ασκήπιου 18, 106 80 Αθήνα

Τηλ.: 210 3647433, 210 3621274, Fax: 210 3610750

2. Στοά του Βιβλίου, Θεομυζήτου 5, 105 64 Αθήνα

Τηλ./Fax: 210 3319195

<http://www.metaximio.gr> • e-mail: metaximio@metaximio.gr

Επιμέλεια: Δημήτρης Δημηρούλης

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

«Σὲ μακαρίζω ὄχι διότι μεταβαίνεις εἰς τὸν Θουμασιὸν τόπον, τὸν ὁποῖον δὲν εὐτυχήσω, ἐγὼ παρὰ εἰς τὸν ἕλληνον νὰ ἴδω, ἀλλὰ καὶ διότι ἀπέρχεσαι ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἀδύνατον φαίνεται ν' ἀναπτύξῃ ὁ Ἕλλην ὅσπιν ἔλαβε παρὰ Θεοῦ ἰκανότητα καὶ εὐφυΐαν [...] Ὅπως ἡ Ἰερουσαλήμ διὰ τοῦς Ἑβραίους, οὕτω καὶ διὰ τοῦς σημερινούς Ἕλληνας, εἶναι ἡ Ἑλλάς τόπος κατὰλληλος μόνον πρὸς γερο-ντικὴν ἀνάπαυσιν καὶ αἰώνιον ἕλληνον. Ποῦλύ προτιμητέρα ἡ ἐξορία παρὰ νὰ ζῆ τις ἐντὸς κομμηντηρίου».

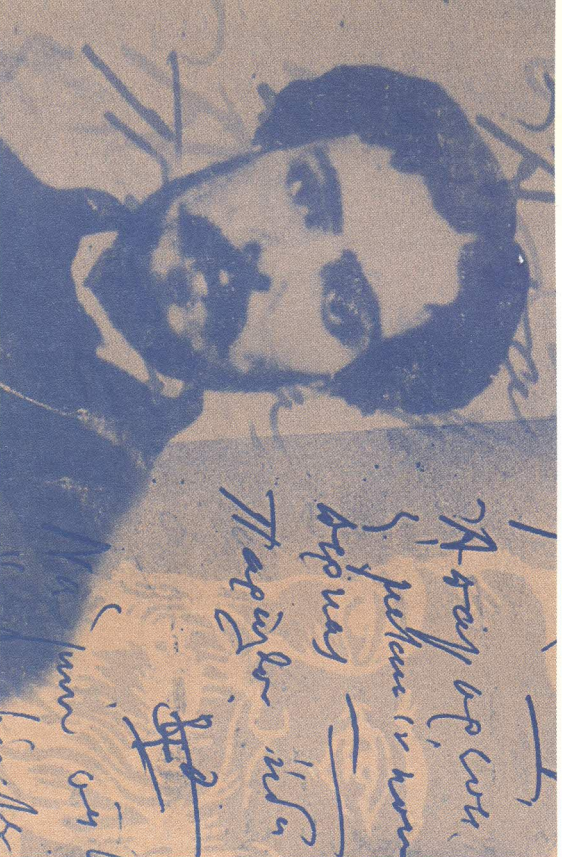
*Ἀπὸ ἐπιστολῆ τοῦ Ποῦδη, το 1896, στὸν Δ. Πετροκόκκινο
(ἠρωτοδημοσιεύθηκε στὸν Νουμά, τεύχ. 2, 29.8.1904)*

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης γεννήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου το 1836. Κατά την παιδική και νεανική του ηλικία έζησε πολλά χρόνια εκτός Ελλάδος (Ιταλία, Γερμανία και Ρουμανία). Στην Αθήνα εγκαθίσταται οριστικά το 1859. Το 1860 εκδίδεται και γνωρίζει μεγάλη επιτυχία το *Όδοιπορικόν* του Σατομπριάν σε δική του μετάφραση. Τα επόμενα χρόνια αρθρογραφεί, για πολιτικά και λογοτεχνικά ζητήματα, σε εφημερίδες και περιοδικά, ταξιδεύει στην Ευρώπη και παρουσιάζει για πρώτη φορά στην Ελλάδα το έργο του Μπωντλαίρ, του Πόου, του Στίβενς και του Ντροστογιέφσκι.

Μοναδική στιγμή στο έργο του είναι η έκδοση το 1866 της *Πάπισσας Ήλάννας*. Το θιγμένο προκάλυψε αναστάτωση με τον αθυρόστομο σαρκασμό του και αφοριστική από την Ιερά Σύνοδο το ίδιο έτος. Ο Ροΐδης απάντησε περιφρονητικά, με κείμενα τα οποία, ακόμη και σήμερα, μπορούν να θεωρηθούν υποδείγματα μυθοπλαστικής ειρωνείας. Την εποχή αυτή είναι 30 χρόνων και διαπρέπει στην κοσμική ζωή της Αθήνας.

Ίδού πώς σχολιάζει τις επιδόσεις του ο πιο έγκυρος βιογράφος του, ο Α. Μ. Ανδρεάδης: «Ή επί της οδού Φιλαλλήνων οικία του είναι τό έντεκτατήριο των λογίων και τής χρυσής νεολαίας. Υποδοχαί, έκδρομαί, προπαντός δε ξίφικοί άγώνες ήσαν εις τήν ήμερησίαν διάταξιν. Οί καλλιτέχνηαι εύρισκον έν τφ οικοδοεσπότη πλავαυλητήν άριστον και ζωγράφον δεξιόν».

αλλά και να ληφθούν υπόψη οι διαφορετικές απόψεις σχετικά με την φύση και το περιεχόμενο της ποιότητας. Η απάντηση του ποιητή είναι υπόθεση κριτικής και το αόριστο.

Όταν η κριτική εκκλήσει στην ποιότητα του έργου και στην αξία του ποιητή και στην ηθική του, η κριτική θα πρέπει να είναι διαφορετική από την κριτική που αφορά στην ηθική του ποιητή. Η κριτική που αφορά στην ηθική του ποιητή είναι η κριτική που αφορά στην ηθική του ποιητή. Η κριτική που αφορά στην ηθική του ποιητή είναι η κριτική που αφορά στην ηθική του ποιητή. Η κριτική που αφορά στην ηθική του ποιητή είναι η κριτική που αφορά στην ηθική του ποιητή.

Η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι διαφορετικές. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή.

Αλλά και τον ίδιο. Όπως γράφει ο αμφίβλος του ποιητή και πρώτος συγγραφέας εκδόσεως των *Εργων* του, Α. Μ. Ανδρέου, «το σπινθηρίδιο της ποιότητας του ποιητή είναι το σπινθηρίδιο της ποιότητας του ποιητή» (1877).

Η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι διαφορετικές. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή.

Η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι διαφορετικές. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή.

Η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι διαφορετικές. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή.

Η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι διαφορετικές. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή. Η ποιότητα του έργου είναι η ποιότητα του έργου και η αξία του ποιητή είναι η αξία του ποιητή.

θιστά τη γραφή λειτουργικό μέσο κοινωνικής κριτικής· διαφορετικά θεωρείται αισθητικό καπρίτσιο, αν όχι επιθαλάθης συνήθεια.

Η εκρηκτική του σχέση με τα πράγματα πήρε, συνήθως, τη μορφή *σκανδάλου*. Στην πεζογραφία, στην κριτική, στη δημοσιογραφία και στην επιστημονική μελέτη, οι κεντρικοί άξονες αυτής της στάσης ευνοούν τη διένεξη, διά της προκλήσεως, τόσο ως μέσο και τρόπο γραφής όσο και ως πολιτισμική πρακτική. Ο μέγας εχθρός του Ροϊδη ελλοχεύει στην ασφάλεια της κοινής αποδοχής; εκεί όπου ο λόγος του συγγραφέα ισοπεδώνεται, αφού δεν διακινδυνεύει έναντι του θεατού.

Η άρνηση, η οποία, στην περίπτωση αυτή, λειτουργεί πλέον ως αυτοματισμός, μετουσιώνοντας και εξιδανικεύοντας την περιήλοκη σχέση του υποκειμένου με το κοινωνικό-ιστορικό, γίνεται ο κινητήριος μοχλός της γραφής, η σημαντικότερη ικανή συνθήκη της, παρούσα ακόμα και στις ελάχιστες αποδόχες, στις σπάνιες αναγγωνιώσεις.

Η γραφή δεν είναι απλό όχημα της κριτικής, ούτε όργανο ύφους αλλά ο τόπος όπου τελείται η άρνηση, η δυνατότητα της άρνησης να υπέρχει πρωτίστως με διαφορά λόγου. Η ανακήρυξη της ωστόσο σε αυτό-αυτο τόπο τέλεσης της αμφισβήτησης αφήνει, μέσα από τις ρωγμές που προκαλεί στον κοινωνικό χώρο, να φανεί το πρόσωπο του πολιτισμικού μηδενισμού. Η γραφή του Ροϊδη, παρά τον αποστασιοποιημένο τόνο της και την αμέτοχη ειρωνεία της, φαίνεται να συγκαλύπτει τη μηδενιστική της απειρία με έναν αμφίδρομο σαρκασμό, ο οποίος γίνεται άμεσος όταν στοχεύει τους άλλους, αλλά έμμεσος και υπαινικτικός όταν στρέφεται στον ίδιο τον σαρκαστή.

Εδώ λοιπόν έγκειται η μοναδικότητα του Ροϊδη: η στάση του πολιτισμικού αρνητή επιτρέπει να ανανεώνεται διαρκώς το στοιχείμά του με τον αντίδοκο λόγο, ενώ η γραφή του σοφισζόμενου μηδενιστή ενισχύει και εξιδανικεύει την αντιπαλότητα ως κοινωνική πρακτική. Αυτή η διμέτωπη άσκηση της *δυσφορίας* και της *δυσπιστίας* θα έπρεπε να ορίζει και την πανθομολογούμενη ιδιαιτερότητα του Ροϊδη στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Και όχι η γραφικότητα του ύφους; η έλλειψη φαντασίας και το σκάνδαλο της *Πάπιασας*, τα οποία έχει υπερτονίσει η κριτική, χωρίς να αναζητήσει, στο δίχτυ της γραφής, το πρόσωπο του πολιτισμικού αντιρρησία που συνέθεσε ο Ροϊδης κατά τη διάρκεια του βίου του.

Η προοπτική, επομένως, της ανάγνωσης του Ροϊδη συντίθεται γύρω από δύο αλληλένδετες έννοιες: το *ύφος* και την *πολεμική*. Ο Ροϊδης χρησιμοποιεί το ύφος σαν ξίφος για να ορίσει τη διαφορά του. Η πολεμική του, ως *ρήξη* με το περιβάλλον του, κινητοποιεί τη μαχητική *άρνηση* στο πεδίο του λόγου. Είναι η τυπική περίπτωση του συγκρουσιακού διανοούμενου, με όλες τις αρετές, τις αδυναμίες και τις αντιφάσεις αυτής της αποστολής; με όλες τις μεγάλες του χάρες αλλά και τα αθυσσαλέα χάρματά του.

Η περίπτωση Ροϊδη είναι, στις μέρες μας, κάτι σπάνιο και ουσιαστικά παραπέμπει σε ένα είδος δημόσιου λόγου υπό εξαφάνιση. Εξακολουθεί ωστόσο να λειτουργεί παραδειγματικά για όσους, στον χώρο του «πνεύματος», επιμένουν να αντιλαμβάνονται τη γραφή και την ομιλία ως πολιτικές πράξεις. Η υπόδειξη είναι σαφής: ο *διανοούμενος ως ακατάβλητος αντιρρησίας*.

Δημήτρης Δημηρούλης

Εμμανουήλ Ποΐδης

(1836-1904)

Χ ρ ο ν ο λ ό γ ι ο

1836 Γέννηση του Εμμανουήλ Ποΐδη στην Ερμούπολη της Σύρου. Ο πατέρας του Δημήτριος καταγόταν από αρχοντική οικογένεια της Αθήνας. Η μητέρα του Κορνηλία (το γένος Ροδοκανάκη) από πλούσια οικογένεια της Χίου. Ο γάμος είχε γίνει το **1835** στη Σύρο. Θα αποκτήσουν αργότερα και δεύτερο παιδί, τον Νικόλαο, ο οποίος θα αυτοκτονήσει το 1884.

1841 Η οικογένεια Ποΐδη μετακομίζει στη Γένοβα. Ο πατέρας ασχολείται με το εμπόριο· αργότερα αναλαμβάνει, επί τημή, και το ελληνικό προξενείο.

1848 Επανάσταση στην Ιταλία. Εκεί, σύμφωνα με τη δική του μαρτυρία, ακούει για πρώτη φορά αφηγήσεις για την ιστορία ή τον μύθο της *Πάπισσας Ιαίννας*.

1849 Οι γονείς του εγκαθίστανται στο Ισorio της Ρουμανίας. Ο δεκατριάρχωνος Ποΐδης επιστρέφει στη Σύρο χωρίς τους γονείς του και εγγράφεται εσωτερικός στο ελληνοαμερικανικό «Λύκειο Χ. Ευαγγελίδου», ιδιωτικό εκπαιδευτήριο, φημισμένο στην εποχή του για την καλή οργάνωση και τις καινοφανείς για τα ελληνικά πράγματα εκπαιδευτικές μεθόδους. Έχει συμμαθητή τον Δημήτριο Βικέλα, με τον οποίο εκδίδουν χειρογράφως την εβδομαδιαία εφημερίδα *Λύκειος Μέλισσα*.

1855 Σπουδάζει φιλολογία και φιλοσοφία στο Βερολίνο. Το πρόβλημα ακοής, το οποίο είχε ήδη εμφανιστεί κατά τα μνημονικά του χρόνια, επιδεινώνεται τώρα μετά από ανεπιτυχή επέμβαση.

1857 Εγκαταλείπει το Βερολίνο και εγκαθίσταται στη Βραϊλά της Ρουμανίας. Εργάζεται στο εμπορικό γραφείο του θείου του Δημητρίου Ροδοκανάκη. Το ενδιαφέρον του για το εμπόριο ει-

να μάλλον υποτονικό. Εκδηλώνονται τα πρώτα λογοτεχνικά του ενδιαφέροντα. Ασχολείται, κυρίως, με τη μετάφραση, από τα γαλλικά στα ελληνικά, του *Όδοιπορικού* του Σαρτρμπριάν.

1859 Εγκατάσταση της οικογένειας Ροΐδη στην Αθήνα.

1860 Έκδοση της μετάφρασης του *Όδοιπορικού*. Η υποδοχή του τριτάτου έργου από το κοινό υπήρξε ιδιαίτερα ευμενής.

1861 Ταξίδι της οικογένειας Ροΐδη στην Αίγυπτο για την αντιμετώπιση της φυματίωσης από την οποία έπασχε η μητέρα. Τα αποτελέσματα είναι εξαιρετικά, αλλά το ταξίδι διακόπτεται από τον αιφνίδιο θάνατο του πατέρα. Ανγκαστική επιτροπή στην Αθήνα.

1862 Οριστική εγκατάσταση στην Αθήνα. Αρχίζει και αρθρογραφεί στην αυθόθωνική εφημερίδα *Αιγλή*.

1863 *Μελέτη περί Σαιν-Ζούστ*.

1864 Ταξίδι στην Ιταλία.

1865 Κριτική για τη μελέτη του Ν. Ι. Σερβίνοβου, *Πολιτική μελέτη επί της υπό Ναπολέοντος Γ' Ιστορίας του Ίουλιού Καίσαρος*.

1866 Τον Φεβρουάριο του 1866 κυκλοφορεί το μυθιστόρημα *Η Πάπισσα Ιωάννα*. Το βιβλίο γίνεται ανάρπαστο και ξεσπά μέγχα σκάνδαλο. Η δριμύτητα αντικληρική σάτιρα και ο μυκητησιμός της θρησκευτικής δεισιδαιμονίας προκαλούν την έντονη αντίδραση της ορθόδοξης εκκλησίας, η οποία αφορίζει το βιβλίο τον ίδιο χρόνο. Η απάντηση του Ροΐδη (κυρίως με το *Επιστολάι ενός Άγγλινώτου*) αποτρέπει μνημείο ειρωνικής πανουργίας και κριτικής παρωδίας. Την ίδια εποχή ο τριαντάχρονος Ροΐδης έχει έντονη κοινωνική ζωή. Με τα σημερινά κριτήρια μπορούμε να πούμε ότι ήταν ένας κοσμικός αριστοκράτης με καλλιτεχνικές κλίσεις.

1870 Συνεργάζεται με τις γαλλόφωνες εφημερίδες *Grèce* και *Indépendance Hellénique*.

1871 Δημοσιεύεται η θετική κριτική του για τις *Κωμωδίες* του Άγγελου Βλάχου.

1873 Οικονομική καταστροφή. Χάνει την περιουσία του μετά την κατάρρευση της μετοχής των μεταλλείων Λαυρίου.

1875 Εκδίδει τη φιλοσοφική σατιρική εφημερίδα *Άγριοδαίος*.

1876 Δεύτερο και τελευταίο έτος έκδοσης του *Άγριοδαίος*.

1877 Διαγράφει τον Άγγελο Βλάχο για το «αν ο πομπής γεν-

νεία ή γίνεται», καθώς και για την κατάσταση της νεοελληνικής ποίησης. Η διαμάχη διαρκεί σχεδόν ένα χρόνο και σιμπεράζει δραστικά την πνευματική ζωή στην Αθήνα. Γρήγορα παίρνει διαστάσεις με αποτέλεσμα να εμπλακούν και άλλοι γνωστοί συνεργάτες της εποχής (π.χ. Ρυκαβής, Παπαδιαμαντόπουλος κ.ά.).

1878 Συμπράττει με τον Χαρίλαο Τρικούμη. Κυκλοφορούν τα κείμενα *Γεννηθήτω φώς* και *Άπλικοινοπομπήν*.

1879 Μελέτη για τον Αριστοτέλη Βαδσαφή, με τον οποίο διατηρεί φιλικές σχέσεις.

1880 Διαρίζεται από τον Χαρίλαο Τρικούμη Έφορος της Εθνικής Βιβλιοθήκης. Εκδιώκεται λίγους μήνες μετά από τον διάδοχο του Τρικούμη στην πρωθυπουργία Αλ. Κουμουνδούρου. Δημοσιεύει τον απολογισμό του υπό τον τίτλο «Ἡ Ἐθνική Βιβλιοθήκη ἐν ἔτει 1880». Αρχίζει τη συνεργασία του με την τρικουπική εφημερίδα *Ἔθνα*, γράφοντας τις επίσεις «Πολιτικές Ἐπιθεωρήσεις». Η συνεργασία θα κρατήσει δέκα ολόκληρα χρόνια, έως το 1890.

1881 Διαγράφει με τον Χ. Μελετιόπουλο, ο οποίος τον είχε διαδεχθεί στην εφορεία της Εθνικής Βιβλιοθήκης. Ο Μελετιόπουλος είχε επικρίνει τον Ροΐδη στο κείμενό του «Ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης» και ο Ροΐδης απαντά με την ίδια δριμύτητα.

1882 Επανερχεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη, όπου και θα παραμείνει έως το 1903 αλλά για σύντομα διαστήματα. Ανάλογα με τις πολιτικές μεταβολές ο Ροΐδης κάνει ή ανακτά τη θέση του. Δημοσιονομαφεί ευέως, κυρίως για λόγους βιοποριστικούς.

1884 Αυτοκτονία του δεξιού του Νικόλαου στη Νίκαια της Γαλλίας.

1885 Ατύχημα στην Πλάτεια Συντάγματος. Παρασύρεται από άμαξα και νοσηλεύεται για πολλές εβδομάδες με σοβαρό κάταγμα της νύχθου. Σάζεται το πολύ ενδιαφέρον σημειωματάριο που κρατούσε τις ημέρες της αναγκαστικής σιωπής. Εκδίδονται τα *Πλάσματα*, ένας τόμος με επιλογή από τα κείμενά του. Αρχίζει η διαμάχη του με τον Γ. Χατζιδάκι για το ζήτημα της γλώσσας.

1888 Δημοσιεύεται η κτενής μελέτη του για το *Ταξίδι* του Ψυχρά. Ο Ροΐδης συντάσσεται και επισήμως με τη δημοτική, μόνον οι γράφει στην καθαρεύουσα.

Εκδόσεις Έργων του Ροϊόν

Πόρτρα (επιμ. Δ. Ι. Στρατάκου), Αθήνα: Α. Κορομηλάς, 1885.
Έργα (επιμ. Α. Μ. Ανδρέου και Δ. Πετροκόκκινου), τόμ. 1-7, Αθήνα: Φέξης, 1911-1914.

Τα Έργα (επιμ. Κ. Καροφύλα), τόμ. 1-4, Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Σφειλών Βιβλίων, 1940-1947.

Εμπανουήλ Ροϊόν: Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 20 (επιμ. ΚΑ. Παρτσού), Αθήνα: Αετός, 1952.

Άπαντα (επιμ. Α. Αγγέλου), τόμ. Α'-Ε', Αθήνα: Ερμής, 1978.
Το Τραγικό Σημείωμα του Ροϊόν (επιμ. Κ. Γ. Κασίτη), Αθήνα: Φιλίππότης, 1985.

Σκαθάσματα (επιμ. Α. Αγγέλου), Αθήνα: Ερμής, 1986.
Αφηγήματα (επιμ. Μ. Αναγνωστάκη), Αθήνα: Νεφέλη, 1988.

Αφηγηματικά Κείμενα (επιμ. Δ. Δημηρόλη), Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 1995.

Αθροιστικά Κείμενα (1882-1885) (επιμ. Παν. Μουλάδ), Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005.

Εκδόσεις της Πάνιας Ιάκωβος εν κυκλόφορρα

Επιμ. Ροϊόν, Η Πάνια Ιάκωβος (επιμ. Τ. Βουρνά), Αθήνα: Τολιός, 1971.

Επιμ. Ροϊόν, Άπαντα, τόμ. Α' (επιμ. Α. Αγγέλου), Αθήνα: Ερμής, 1978.

Επιμ. Ροϊόν, Η Πάνια Ιάκωβος (επιμ. Α. Αγγέλου), Αθήνα: Ερμής, 1988.

Επιμ. Ροϊόν, Η Πάνια Ιάκωβος, Αθήνα: Εξάντας, 1988.
Επιμ. Ροϊόν, Η Πάνια Ιάκωβος (επιμ. Μ. Αναγνωστάκη), Αθήνα: Νεφέλη, 1988.

Επιμ. Ροϊόν, Η Πάνια Ιάκωβος (επιμ. Κ. Δουζένη), Αθήνα: Σύλλογος.

Επιμ. Ροϊόν, Η Πάνια Ιάκωβος (επιμ. Δ. Δημηρόλη), Αθήνα: Μεταίχμιο, 2005.

1889 Δημοσιεύεται το κείμενό του για το μυστικό βιβλίο

1890 Συμπεριλαμβάνεται με το *Έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Μπαρτ-Χίρτ*. Δημοσιεύει κριτική για τις *Ποιήσεις* του Δημητρίου Κόκου.

1893 Εκδίδονται *Τα Έξωδα*, το πιο συστηματικό και ολόκληρο βιβλίο του μετά την *Πάνια Ιάκωβος*. Πρόκειται για ποίηση στην Ελλάδα.

1894 Δημοσιεύεται το γλωσσικό αβηβητάριο του *Ψυχολογία* *Συγγραμμάτων*. Κατά την περίοδο αυτή ασχολείται και με τη μελέτη στην καλλιγραφία των «χρονολογούμενων», ή των «επιφυλάκων», ή των «σκαθαρούμενων».

1895 Αναγκάζεται, λόγω οικονομικής δυσπραγίας, να εγκαταλείψει την αριστοκρατική οικία του στην οδό Φιλαδέλφινων και να εγκατασταθεί, με ενοίκιο, σε ταπεινότερο σπίτι στην Πλάκα.

1896 Μεγάλες οικονομικές δυσκολίες. Αναγκάζεται να γράψει για να ζει. Διαμάχες με τις δόγιες «φειλιότητες» της εποχής.

1898 Μεταφράζει την *Ιστορία της Αγγλίας* του Macaulay (1898-1902).

1899 Εκκρίνει τη βουκολική θεογραφία σε πρόλογο για τη συλλογή διηγημάτων του Κ. Μ. Βοσπορίτου *Σκηνάκι της Έρημου*.

1900 Δημοσιεύεται στο περιοδικό *Αττική Ήρις* το αίχμηρο κείμενό του «Διατί δέν έχει η σήμερινη Έλλάς φιλολογία»;.

1904 Πιθανώς στην Αθήνα (7 Ιανουαρίου) από καρδιακή προσβολή. Ήταν 68 ετών.

* Πολύτιμο βιβλίο για τη σύνταξη του χρονολογίου υπήρξε το «Βιογραφικόν Σημείωμα» του Α. Μ. Ανδρέου (Βλ. Εμπανουήλ Ροϊόν *Έργα*, τόμ. Α', Αθήνα: Φέξης, 1911, σσ. ε'-ο'). Αξιοσημειώσαν επίσης τα (1985) και του περιοδικού *Διαβάζω* (τεύχ. 96, 13.6.1984 - συντάκτρια Γεωργία Ζερβού).

Α' Βιβλία

Κ.Α. Παρόσχος, *Επιμανουήλ Ποίος. Η ζωή, το έργο, η εποχή του*, τόμ. 1, Αθήνα: εκδ. Σ. Μόσχου, 1942 και τόμ. 2, Αθήνα: Αετός, 1950.
 Δ. Δημηρόβλης, *Οι Κριτικοί και η Ποίηση. Η Διαμάχη Επιμ. Ποίον και Αγγ. Βάδουχο το 1877*, διδακτορική διατριβή, 1984.
 Α. Γεωργαντά, *Επιμανουήλ Ποίος. Η Πορεία προς την «Πάμισσα Ιώ»*, Αθήνα: Ιστός, 1993.

Β' Μελέτες-Άρθρα

Γ.ρ. Ξενοπούλου, «Επιμανουήλ Ποίος», *Ποικιλία Στόα*, 1891, σσ. 24-47.
 Γ.ρ. Ξενοπούλου, «Το έργο του Ποίου», *Παραθέματα* (31 Μαρτίου 1904), σσ. 353-359.
 Κ. Παλαμάς, «Επιμανουήλ Ποίος», *Άπαντα*, τόμ. 6, Αθήνα: Μίμνρς, 1957, σσ. 156-162.

Σ. Μετόδου, *Επιμανουήλ Ποίος*, Αθήνα, 1918.
 Κ.Α. Παρόσχος, «Εισαγωγή», στο *Επιμανουήλ Ποίος*, Βασική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1988.
 Α. Αγγέλου, «Η Εκκάνισια, η Πάμισσα, ο Ποίος», *Εποχές*, 47 (1967), σσ. 282-300. Αναδημοσιεύεται στο *Πάμισσα Ιώ*, επιμ. Α. Αγγέλου, Αθήνα: Ερμής, 1988.
 Α. Αγγέλου, «Επιμανουήλ Ποίος», στο *Σάρρα και Πολιτική στη Νεό-τεχνική Ενάδρα*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών της Σχολής Μωρατίου, 1979, σσ. 128-153.
 Π.αυ. Μουλλάς, «Η Αθηναϊκή Πανεπιστημιακή Κριτική και ο Ποίος», στο *Ρήσεις και Ζυνέξεις. Μελέτες για τον 19ο αι.*, Αθήνα: Ζακώνας, 1994, σσ. 301-330.

Π.αυ. Μουλλάς, «Για το ρήος και το ύφος του Ποίου», στο *Ρήσεις και Ζυνέξεις. Μελέτες για τον 19ο αι.*, Αθήνα: Ζακώνας, 1994, σσ. 331-338.
 Δ. Δημηρόβλης, «Ο Επιμανουήλ Ποίος και η τέχνη της πολεμικής», *Χάρης*, 15 (1985), σσ. 266-290.
 Μ. Καραβούλια, «Πάμισσα Ιώ» στο Πανόμοιο-Παλιμνήστο», *Χάρης*, 15 (1985), σσ. 294-312.
 Δ. Καυδάης, «Ούτως Εμείν: Ο ιρονικός του Ποίου», *Χάρης*, 15 (1985), σσ. 388-402.
 Δ. Τζιβάς, «*Η Πάμισσα Ιώ*» και ο ρόλος του αναγνώστη», *Χάρης*, 15 (1985), σσ. 427-442.

Α. Αγγέλου, «Κάποιες προτάσεις για να ξαναδιαβάσουμε τον Ποίον», εισαγωγή στο *Επιμανουήλ Ποίος, Σκαθαθύματα*, Αθήνα: Ερμής, 1986, σσ. κζ-ρην.

Δ. Δημηρόβλης, «Το δίχτυ της γράφης και ο υμείνας του ύφους», στο *Αφηγηματικά Κείμενα*, Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 1995, σσ. 7-61.
 Δ. Δημηρόβλης, «Η αθιόμιτα της φιλολογίας», Ο Ποίος, ο Ρίκτηρ και η εμοτήρη της σμηγαντολόγίας», *Λόγου Χάρη*, 2 (Άνοιξη 1991), σσ. 111-145.

Δ. Δημηρόβλης, «Επιμανουήλ Ποίος. Παίζοντας με τα είν και τις πορφές», στο *Η Γραφή και ο Καθρέφτης* (επιμ. Μισέλ Φάις), Αθήνα: Πτόλις, 2002, σσ. 81-109.

Δ. Δημηρόβλης, «Διαμάχη Ποίον-Βάδουχο. Ο νομής γεννιέται η ψί-φαι», *Δέτρα*, 129-130 (Οκτ.-Δεκ. 2003), σσ. 31-37.
 Π. Δ. Μαστροδομητήρης, «Η αισθητική της ιστορίας στην Πάμισσα Ιώ», *Άπαντα του Επιμ. Ποίου*, *Νέα Έστια*, 1772 (Νοέμβρ. 2004), σσ. 591-599.
 Γ. Παναθεοδώρου, «Η αμαρτωλή Ιώ» και το σκάνδαλο της γρά-φης», *Νέα Έστια*, 1772 (Νοέμβρ. 2004), σσ. 600-648.

Αντ. Δ. Σηροπούλος, «Ο μοχλός της κριτικής», στο «Ελάνηκον Νύ-κειον Ερμουνόειος» και η προτεσταντική αγωγή του Επιμ. Ποίου», *Νέα Έστια*, 1772 (Νοέμβρ. 2004), σσ. 649-683.
 Π.αυ. Μουλλάς, «Ο διάβολος και οι δαίμονες του Ποίου», *Νέα Έστια*, 1775 (Φεβρ. 2005), σσ. 219-224.
 Δ. Δημηρόβλης, *Επιμανουήλ Ποίος. Η τέχνη του ύφους και της πο-λεμικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2005.

Αφιέρωματα Περιοδικών

Ελάνηκον Δημηρογία, 39 (1953).
Διαβάζω (επιμ. αφιέρ. Θ. Ζερβού), 96 (1984).
Χάρης (επιμ. αφιέρ. Δ. Δημηρόβλης), 15 (1985) και 16 (1985).
Συριανά Ράματα, 25 (1994).
 «Βιβλιοθήκη», *Ένθετο της Ελευθεροτυπίας* (4 Ιουνίου 2004).
Νέα Έστια, 1772 (Νοέμβρ. 2004).

*Από τα κείμενα που παρατίθενται σε αυτή την επιλογή βιβλιογραφικών με-λών έχει αντλήσει μεγάλου μέρους του φωτογρφοκό υλικό, των ιστορικών και βιολογικών πληροφορίες και των ποίεων παραθεμάτων, στα οποία έχει διατηρηθεί η ορθογρφή του πρωτοτύπου. Ιδιότητες ωστόσο ευκαρι-ότες οφείλονται στο ΕΛΙΑ και στον φίλο Μάγο Χαρτίτο για την πρόβλημη προσφορά φωτογρφοκό και βιβλιογρφοκό υλικό.

«Ήταν η εποχή κατά την οποία νέος κόσμος νέων συγγραφέων και λογοτεχνών και δημοσιογράφων επιδόθηκε βεβημάτων και εξευλότησε λακτίζων τα παλαιά είδη, υπό την επίβραση διαφορετικών ιδεών και ερωτών της κριτικής ταύτης εποχής, της νέας ταύτης προπής πρώτοι μεταναγοί δύο υπήρξαν, κατά την γνώμην μου: ο Ποίτης ... ο Γαβριηλίδης... Όσοι από του 1878 και εντεύθεν ανεδείχθησαν εις τα διάφορα είδη του δημοσιογραφικού και καλλιτεχνικού λόγου δυσκόλως θα αρνηθούν ότι αμέσως ή εμμέσως, βαθύτερον ή παραδεδικότερον, υπέστησαν την επιβολήν της σημαντικής ταύτης δυνάμεως».

Παλαμιάς

«Ότε η κριτική είχεν εκπέσει εις νωθρόν αναμείσημα γβασανίστων δογματών και η ποίησις εις ρητορικίν, πεζολόγον, χαινούσαν εν θαυμαστώ προ της δυνάμεως των Σούτρων, δύο πραγματεία περί "Συγγρόνου Κριτικής" και "Συγγρόνου Ποιήσεως" εν Ελλάδι ... καπηρέθησαν ως πορίσματα κατά των εκπιροσώπων της πνευματικής ραχίτιδος και ορισμούς προσέκλεισαν μέσα εις τα ρήγματα των οποίων ήρχισαν άνθη δροσφόρουτα να φυτρώδουν».

Παλαμιάς

Η κριτική του Ποίδη «είτανε κάτι τι καινούργιο, και ξαφνικό, κ' επαναστατικό. Και για τούτο γοήτευε και σκαντάλιζε και τόραζε κι άνοιγε στη σκέψη νέους ουρανούς».

Παλαμιάς

«Ο κ. Ποίτης συχνά στη ζωή του βγήκε στον πόλεμο, και δυνατά πολέμησε τότε γεφτορομαντιισμό, τότε γεφτοποίηση, τότε γέφτικη γλώσσα. Τον κ. Ποίδη πολύ τον αγαπά. Του έχω σεβασμό μεγάλο. Δεν πρέπει ποτέ μας, ποτέ να ξεχάσουμε πως ο Ποίτης, όταν κανείς ακόμα δεν τολμούσε στόμα ν' ανοίξη, λέξη να πη για του λαού τη γλώσσα, ήρθε και με θάρρος πολύ, με κάμποση δύναμη και με τη χάρη του τη συντηρημένη, είπε: "Είμαι μαζί τους"».

Ψυχιάκης

«Αλλά κι όταν έγινε ο περίφημος "καβγάς" για την ελληνική ποίηση ... συμπόνησα πολύ περισσότερο με τον Ποίδη παρά με τον Βλάχο. Προπάντων έβρισκα πως ο πρώτος είχε δικιο να μην αναγνωρίζω άλλους ποιητές παρά εκείνους που, όπως ο μεγάλος Σολωμός, είχαν γράψει στη γλώσσα του λαού ... και να θεωρεί ανάξιτους και νεολόγους τους καθηρολόγους που έπαιγαν τα βραβεία των πομπικών διαγωνισμών».

Ξενόπουλος

«Σήμερα η κριτική του Ποίδη θα εφάνετο στενή, ανεπαρκής, ίσως και προληπτική. Σήμερα οι διάδοχοί του εναγκαλιζονται με ηλαυτέρας ακαδίας την φύση και την ζωή, την αλήθειαν και το ιδανικόν. Αλλά εις την εποχήν της, πρωτακουστός ως είπα, η κριτική του αφήκεν εποχήν, διέκυσεν ως ένα φως νέας αυγής, και τότε υπήρξεν η επίδρασις της ώστε όλοι οι νεώτεροι, οι σημερινοί και πομπιά, και λογογράφοι, και κριτικοί ... αυτομοδονούνται και αυτοκηρύττονται τέκνα πνευματικά του "καταδού"».

Ξενόπουλος

«Αν ο Ποίτης έγινε ο οδηγός μας στο δρόμο που ακολουθήσαμε, ο Ποίτης ήταν εκείνος, που πριν από τον Ποίτη, μας συγκράτησε από τον κατήφορο του ξεθυμασμένου ρομαντισμού με τα πολύκροτα φυλλάδια του ... Αλλά η επίβρασή του αυτή ήταν φρηπτική: τι να μην κάναμε, ενώ του Ποίτη ήταν θετική: τι να κάναμε. Γι' αυτό και λέγαμε μετρώ μας του Ποίδη τα διδάγματα: Αστυνομία της Τέχνης».

Αποστόλης

«Ο κ. μεταφραστής της Υπαιτίας Κ. Παλαμιάς, όπως και ο ... ποιητής των "Ειδυλίων" Γ. Αποστόλης, είναι σύγχρονοι αθηναίοι ποιητάι, οι οποίοι πολύ υποπεύω ότι είναι βγαλμένοι από τα κατά το 1877 εκδοθέντα φυλλάδια του κ. Ε. Ποίδη ... Των φυλλάδιων αυτών η εις πολλά και ακριβεία και βασιμότης και πρωτοτυπία είναι βέβαια πλέον ή αμφοβιτήριση, δυσκολόν όμως θα ήτον να αρνηθή τις και τον επαναστατικόν φιλολογικόν των χαρακτήρα, και την καθόλου μεγάλην αυτών σημασίαν ως προς την πνευματικην παρ' ημίν κίνηση, την οποίαν δεν ήμπορεί ή να σταθήση ο μέλλων αυτής ιστορικός, και την οπουδαίαν επίδρασιν την οποίαν προφανώς εξήσκησαν επί του πνεύματος των τότε μορφωνομένων νέων ανθρώπων των γραμμάτων. Αν τα φυλλάδια αυτά δεν εξεδίδοντο ίσως και οι δύο αυτοί νέοι ποιητάι θα εξακολουθούσαν να γράφουν ποιήματα εις την καθαρσούουσαν όπως οι προκάτοχοί των».

Μητσάκης

«Ο σκακιστής εκείνος του Ποίδη στην "Εισήγησιν" διά μιας εξήρανε τα άκρα της νεολαίας. Οι στιχοιργοί φοβισμένοι εστράφησαν προς τα δημοτικά τραγούδια και τον Σολωμόν».

Μενάρδος